

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

DOI 10.32626/2309-2254.2022-37.100–114

УДК 94(437)«1248/1249»

ЛІХТЕЙ Ігор – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри античності, середньовіччя та історії України домодерної доби, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», пл. Народна, 3, м. Ужгород, індекс 88000, Україна (ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua)

ORCID 0000-0002-5458-7252

ЛІКНТЕЙ Ігор – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Antiquity, Middle Ages and History of Ukraine before the modern age, Uzhhorod National University, 3, Narodna Square, Uzhhorod, index 88000, Ukraine (ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Ліхтей, І. (2022). Повстання чеської шляхти проти короля Вацлава I у 1248-1249 рр.: причини, суперечності, наслідки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (37), 100–114.

ПОВСТАННЯ ЧЕСЬКОЇ ШЛЯХТИ ПРОТИ КОРОЛЯ ВАЦЛАВА I У 1248-1249 рр.: ПРИЧИНИ, СУПЕРЕЧНОСТІ, НАСЛІДКИ

Анотація. *Мета наукової студії* – розкрити причини повстання чеської шляхти проти свого короля Вацлава I, висвітлити основні моменти протистояння та з'ясувати мотиви, які спонукали королевича Пршемисла стати на бік заколотників. **Методологічною основою** роботи є принципи історизму, об'єктивності й наукової достовірності. Використано історико-системний та аналітичний методи. Дослідження підготовлено на основі аналізу джерел – документи чеського дипломатію, аннали й хроніки, що велися в Празі та в окремих регіонах Священної Римської імперії. Закцентовано на працях провідних чеських науковців, які торкаються окресленої проблематики. **Наукова новизна** полягає в докладному висвітленні перебігу повстання чеської шляхти проти короля Вацлава I. **Висновки.** В процесі дослідження розкриваються причини, які спонукали чеську шляхту виступити проти свого володаря Вацлава I: ігнорування королем державних справ, непомірна щедрість монарха щодо вузького кола своїх фаворитів, амбітні прагнення його сина і спадкоємця – моравського маркграфа Пршемисла. Невдоволення в середовищі шляхти стало проявлятися в другій половині 1247 р. Основні події розгорнулися упродовж 1248-1249 років. У ході повстання бунтівники залучили на свій бік маркграфа Пршемисла, якого проголосили королем. Юнак пристав на це через свій амбітний норов, а також, мабуть, через гнів на батька за те, що той утратив інтерес до боротьби за спадок Бабенбергів.

Маркграф Приємисл, очевидно, припускав, що остаточно позбавити батька влади не вдасться, а тому прагнув домогтися більше повноважень у управлінні країною. Та король Вацлав I не бажав іти на поступки, діяв увпевнено й ретельно підготувався до вирішального удару. В результаті, він зберіг за собою владу та примирився з сином, однак приставив до нього своїх довірених осіб та обмежив деякі його прибутки. Повстання засвідчило кризу чеської державності. Шляхта зазнала поразки, а Приємисл усвідомив, що опір батькові підриває монархічний лад у Чеській державі, а заєравання зі шляхтою може зашкодити і йому самому.

Ключові слова. Чеське королівство, Приємисловичі, король Вацлав I, маркграф Приємисл, чеська шляхта.

UPRISING OF THE CZECH NOBILITY AGAINST KING VACLAV I IN 1248-1249: CAUSES, CONTRADICTIONS, CONSEQUENCES

Abstract. *The purpose of the scientific study is to reveal the reasons for the Czech uprising of nobles against their king Vaclav I, highlight the main points of confrontations and to find out the motives that made Prince Przemysl to side with the rebels. The methodological basis of the work is the principles of historicism, objectivity and scientific reliability. Historical-systemic and analytical methods have been used. The study was prepared on grounds of the source analysis. It is about the documents of the Czech diplomacy, as well as about the annals and chronicles that were kept in Prague and in certain regions of the Holy Roman Empire. It was focused on works of the leading Czech scientists dealing with the outlined issues. The scientific novelty is in the detailed coverage of the course of the Czech nobility uprising against King Václav I.*

Conclusions. *In the process of research, the reasons that induced the Czech nobility to oppose their lord Vaclav I, are revealed: it's king's ignoring the state affairs, the monarch's excessive generosity towards a narrow circle of his favorites, ambitious aspirations of his son and the heir – the Moravian Margrave of Przemysl. The discontent among the nobility manifested in the second half of 1247. The main events developed during 1248-1249. In the course of the uprising, the rebels have attracted to their side Margrave of Przemysl, who was proclaimed the king. The young man accepted that because of his ambitious nature, and also, apparently, because of his being angry with his father for his loss of interest to the struggle for the Babenberg inheritance. Margrave Przemysl obviously assumed that it would not be possible to deprive his father of power completely, and therefore he sought the ways to achieve more powers in governing the country. And King Vaclav I did not want to make concessions, he acted confidently and carefully prepared for a decisive blow. As a result, he retained his power and reconciled with his son, however, he appointed his confidants to him and limited some of his profits. The uprising witnessed the crisis of the Czech statehood. The nobility was defeated, and Prshemysl realized that the resistance to father undermines the monarchical order in the Czech state, and flirting with nobility can harm himself.*

Key words. Czech Kingdom, Przemyslovyches, King Václav I, Margrave Przemysl, Czech nobility.

Постановка проблеми. У період правління Вацлава I (1230-1253) тривало подальше піднесення Чеської держави та зростання її авторитету на міжнародній арені. Дружиною Вацлава I була Кунігунда (1202-1248), донька німецького правителя Філіппа Швабського з династії Штауфенів (Гоген-

штауфенів). У сферу впливу чеських монархів потрапили герцоги Каринтії та силезькі князі. На початку 1241 р. у Центральну Європу вторглися монголо-татари, яким належало дати відсіч. Король Вацлав I вирушив зі своїми бойовими підрозділами на допомогу силезькому князеві Генрикові II «Побожному» (1238-1241). Але трохи спізнився: у битві під Легницею монголо-татари розгромили військо Генрика II «Побожного», а сам князь загинув. У цій ситуації чеський володар був змушений діяти дуже обережно. Його головне завдання полягало в тому, аби не впустити нападників углиб чеських земель. Та монголо-татари, сплюндровавши Моравію, подалися до Угорщини (Головко, 2019; Лихтей, 2021).

Улітку 1246 р. в битві з угорцями на березі річки Лейти загинув герцог Фрідріх II Бабенберг (1230-1246) на прізвисько «Войовничий». З його смертю припинилася й чоловіча гілка династії Бабенбергів, тож на порядку денному в Центральній Європі постало питання правонаступництва володінь Бабенбергів. Йдеться про герцогства Австрію та Штирію, які були найбагатшими серед тогочасних імперських князівств на північ від Альп. Після смерті Фрідріха II «Войовничого» герцогство Австрію здобув старший син чеського короля моравський маркграф Владислав, який був одружений з Гертрудою Бабенберг, донькою старшого брата Фрідріха II Войовничого – Генріха. Однак уже в січні 1247 р. Владислав помер. Намагання німецького імператора Фрідріха II Штауфена заволодіти спадщиною Бабенбергів наштовхувалися на протидію папської курії. Стосунки ж між папою Іннокентієм IV (1243-1254) та імператором Фрідріхом II Штауфеном (1212-1250) були напруженіми. Кожен з них намагався перетягти на свій бік чеського короля Вацлава I.

Саме в цей час активізувала свої політичні амбіції чеська шляхта, права якої за правління Вацлава I було суттєво обмежено. У своїх рішеннях Вацлав I опирався на незначне коло радників та кількох улюбленців, до яких виявляв неабияку приязнь і яких щедро обдаровував маєтками, що неабияк драгувало шляхту (Přehled dějin Československa. I/1, 1980, s. 222). Її позиції Вацлав I намагався послабити, засновуючи міста. Тож останні роки другого десятиліття правління Вацлава I були затьмарені повстанням чеської шляхти, в епіцентрі якого опинився його молодший син і спадкоємець Пршемисл. Ідеться про майбутнього чеського короля Пршемисла Отакара II.

Аналіз джерел та останні дослідження. Наприкінці XIX ст. невелику розвідку про повстання чеської шляхти проти короля Вацлава I підготував Йозеф Пекарж, однак її було опубліковано аж у 1941 р., уже після смерті автора (Рекай, 1941). Відтак буремні події, що відбувалися в Чеському королівстві наприкінці 40-х років XIII ст., досліджували такі вчені, як Вацлав Новотний (Novotný, 1928, s. 784–817) і Йозеф Шуста (Šusta, 1915). Спробу підкорегувати деякі хронологічні моменти щодо перебігу повстання здійснив Індрих Шілган (Šilhan, 1971). Серед останніх публікацій заслуговують на увагу узагальнюючі праці сучасних чеських медієвістів Вратислава Ванічека (Vaníček,

2000, s. 371–387), Йозефа Жемлічки (Žemlička, 2002, s. 166–185) та Роберта Антоніна (Antonín, 2012, s. 383–389), в яких розглядаються ті чи інші аспекти, пов'язані з повстанням 1248–1249 років. Попри значний інтерес до цього питання, серед дослідників і досі точаться дискусії щодо причин та початкового періоду повстання, а відтак і його подальшого перебігу. В історіографії немає також одностайності щодо мети, яку ставив перед собою Пршемисл, коли долучився до бунтівників: чи прагнув він бути лише співправителем, чи намагався й зовсім позбавити батька трону.

Мета статті – розкрити причини повстання чеської шляхти проти свого короля Вацлава I, висвітлити основні моменти протистояння та з'ясувати мотиви, які спонукали королевича Пршемисла стати на бік заколотників.

Виклад основного матеріалу. Відразу ж після смерті Владислава королевич Пршемисл, який на той час мав приблизно 14 літ (нар. на межі 1232–1233 років), став маркграфом Моравії (Vaníček, 2008, s. 103). Уперше він титулується так у грамоті, яку видав 27 березня 1247 р. у Брні для костелу в Оломоуці (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num.105; p. 198–199). Юний маркграф здобув основи як церковної освіти, так і рицарського виховання. В історіографії робиться припущення, що спочатку Пршемисла готували до церковної кар'єри (Palacký, 1922, s. 148; Рекаш, 1941, s. 8; Žemlička, 1998, s. 96). Щоправда, джерела про все це нічого не повідомляють.

Історик В. Ванічек відзначає, що король Вацлав I інтенсивно надавав Владиславі протекцію, а щодо молодшого Пршемисла, то він, імовірно, міг отримати єпископську кафедру або в Чеському королівстві, або десь у найближчій околиці (Vaníček, 2008, s. 104). Не відкидаючи можливості піти по, так би мовити, духовній стежі Вацлавого молодшого сина, В. Ванічек, разом з тим, вважає, що принагідно міг робитися розрахунок і на якусь другорядну політичну роль королевича (Vaníček, 2000, s. 371). На думку ж Й. Жемлічки, не слід відкидати й відновлення управлінської моделі, яку в 1222 р. запровадив король Пршемисл Отакар I (1197–1230), батько Вацлава I. Згідно з нею, первісток успадковував королівство з усіма регаліями, тоді як молодші сини отримували Моравію з титулом маркграфа. Тож за звичайних обставин королевич Пршемисл у 14-літньому віці досягнув би максимум з того, що йому могла запропонувати тогочасна управлінська вертикаль (Žemlička, 2002, s. 169).

Як свідчить один із празьких хроністів, на п'ятнадцятий чи шістнадцятий рік свого правління «...король Вацлав, піддаючи насолоді своє тіло, став полюбляти життя на самоті й усамітнене перебування в оточенні невеликого супроводу в замках або в будинках, зведених саме для цього...» (Příběhy krále Wacslawa I, 1874, p. 304; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 102). Окремі дослідники вважають, що йдеться про велику пристрасть короля до полювання. Через це він занедбав свої державницькі повинності й більше часу проводив у замку Кршивовлат, ніж у Празі. Щоправда, Вацлав I був не першим чеським правителем, який отримував радість на ловах. Полювання полюбляли й

інші представники династії Пршемисловичів. Лови, однак, приносили не тільки задоволення, але й сприяли тренуванню верхової їзди, вчили спостережливості, спритності й наполегливості, розвивали й виявляли лідерські здібності, здатність до колективної співпраці, провокували схильність до поспіху чи вагання. Деякі особи з оточення Вацлава I контактували з ним частіше (зокрема на полюванні в лісах, що простягалися навколо замку Кршивоклат), а отже, на думку частини тих представників державних структур, які виконували свої функції в Празі, мали на короля більший вплив, ніж вони (Marková, 2008, s. 97). Все це стало однією з причин невдоволення чеської шляхти.

Опозиційні настрої у чеському суспільстві визрівали давно, однак відкрито вони стали проявлятися, починаючи з осені 1247 р. Чутки про неспокійну ситуацію в країні доходили й до папи. Відсутність достатньої кількості джерел не дозволяє повністю з'ясувати, як саме розгорталися події в Чехії влітку 1247 року. Відомо, що весною 1247 р. імператор Фрідріх II Штауфен призначив графа Оттона фон Еберштайна (*Otto comes de Eberstein*) своїм управителем у Австрії, Штирії і Крайні, однак той на цьому поприщі не досяг успіху (Continuatio Garstensis a. 1182–1257, 1851, p. 598; Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283, 1851, p. 727). Та попри це, вчинок імператора викликав неприязнь з боку празького двору. Тож Вацлав I, очевидно, став шукати шляхи до порозуміння з Іннокентієм IV. Розвиток подій у Священній Римській імперії, зокрема обрання 1247 р. на німецький трон (на протигау Фрідріхові II Штауфенові) Вільгельма Голландського, відкривало для чеського володаря нові можливості.

Овдовіла Гертруда Бабенберг намагалася влаштувати своє життя в новому шлюбі. Про моравського маркграфа Пршемисла як нареченого вона навіть не думала. Папа ж пропонував Гертруді Бабенберг вийти заміж за Вільгельма Голландського. На початку 1248 р. Іннокентій IV доручив оломоуцькому єпископові Бруно охороняти Гертруду Бабенберг, і звернувся до Вацлава I, аби той її підтримав (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num. 131, p. 227; Novotný, 1928, s. 782–783; Vaníček, 2000, s. 376). Тим часом чеський король задля утвердження власного престижу вирішив взяти участь у хрестовому поході проти Штауфенів. Адже тільки в такий спосіб, тобто з допомогою папського авторитету, він зміг би знову опинитися в епіцентрі подій, до того ж, сподіватися на підтримку прихильних до нього німецьких князів.

Відтак Вацлав I став збирати військо, і в цьому його підтримала частина чеської шляхти. Така активність чеського короля імпонувала Іннокентієві IV, який вважав за необхідне втрутитися в чеські справи. Свідченням цього є лист папи від 5 травня 1248 р., в якому він доручає регенсбурзькому і мейсенському єпископам, аби ті під страхом церковного покарання змусили чеських хрестоносців виступити проти Фрідріха II Штауфена й заборонили їм використовувати збройну виправу у своїх приватних цілях. Невтомний Іннокентій IV згадує також про супротивників Вацлава I з середовища чесь-

кої шляхти, які побоюються гніву короля через свою непокору. Папа ж наполягає, що Вацлав I повинен з ними примиритися (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num. 137, p. 232–233; Vaníček, 2000, s. 376).

Очевидно, невдоволення серед чеської шляхти стало визрівати в другій половині 1247 р. На той час Вацлав I зі своїми прихильниками міг брати участь в деяких акціях, які організовувалися в імперії проти Фрідріха II Штауфена. Ймовірно, влітку 1247 р. він задля цього покинув Прагу і в країні стало наростати напруження. Вчений В. Ванічек припускає, що вже весною 1248 р. Вацлав I міг удавати, ніби змирився з непокорою частини знаті, хоча насправді під приводом війни проти Штауфенів гуртував під своїми корогвами відданих шляхтичів. Папській курії здалося, що все це може призвести до поглиблення внутрішньої конфронтації, тож своїм листом від 5 травня 1248 р. Іннокентій IV прагнув не допустити використання сил, зібраних для хрестового походу, у приватних інтересах Вацлава I (Vaníček, 2000, s. 377).

Бунтівники ж намагалися заручитися покровительством когось із представників правлячої династії, бо лише у такий спосіб сподівалися досягти успіху. Тут і нагодився Вацлавів син, юний моравський маркграф Пршемисл. Змовникам, мабуть, не довелося докладати значних зусиль для того, аби переконати запального юнака: достатньо було обмежитися тезою про те, що все робиться для блага країни, а в разі поразки король не наважиться на надто суворе покарання для єдиного спадкоємця (Žemlička, 2002, s. 170). У Пршемисла, очевидно, була ще одна причина взяти участь у повстанні. На той час Вацлав I утратив інтерес до долі придбаних Владиславом австрійських земель, з чим Пршемисл, очевидно, не мав наміру миритися, тож прагнув активізувати свої зусилля у цьому напрямку, про що свідчить його успішна діяльність після повстання. Зрештою, відновлення боротьби за спадок Бабенбергів могло стати стимулом і для шляхти, яка мріяла про здобич на австрійських землях.

Так чи інакше, але хроніст празького костелу занотував, що 1248 р. *«Короля Вацлава було скинуто з трону»* (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 286; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 101). Більш докладно про окреслені вище події інформує автор «Історії короля Вацлава I». Розповідаючи про події, що сталися в країні у 1249 році, він, зокрема, повідомляє: *«31 липня вельможі і старійшини землі чеської вибрали собі за князя чи за короля сина того ж короля Вацлава на ім'я Пршемисл і присягнули йому на вірність у приміщенні костелу Празького, хоча його батько про це нічого не знав»* (Příběhy krále Wácslawa I, 1874, p. 304; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 102).

З огляду на розбіжності щодо датування у джерелах, в чеській історіографії немає одностайності з приводу того, коли все це сталося. Богемісти XIX ст. вважали, що Вацлава I було усунуто від влади у 1248 році (Paľacký, 1921, s. 149; Tomek, 1855, s. 175). Такої ж позиції притримувався й дослідник Й. Пекарж (Peřař, 1941, s. 13). Потім серед науковців на деякий час утверди-

лася теза про те, що згадана подія відбулася 31 липня 1247 року. Саме цю дату наводить дослідник Й. Шуста у своїй розлогій статті про перебіг протистояння Пршемисла з Вацлавом I (Šusta, 1915, s. 12–39). При цьому Й. Шуста наголошує, що тоді чеські пани без відома батька проголосили Пршемисла лише молодшим королем (Šusta, 1915, s. 25). З незначними корективами погляди Й. Шусту, зокрема й щодо обрання Пршемисла саме молодшим королем, поділяє В. Новотний (Novotný, 1928, s. 793). Натомість сучасні медієвісти доводять, що частина шляхти визнала Пршемисла за свого короля все-таки у 1248 році, однак, на зібранні в приміщенні Празького костелу була присутня лише незначна її частина (Šilhan, 1971, s. 322–334; Žemlička, 2002, s. 170).

Так, на думку Й. Жемлічки, обрання 31 липня 1248 р. маркграфа Пршемисла королем не було наслідком масового збурення. За цим стояла невелика група радикально налаштованих осіб з Чехії та (меншою мірою) з Моравії. Вже після згаданої події до «нового» короля стали більш активно приєднуватися невдоволені особи або ж ті, які були переконані, що влада Вацлава I добігає кінця. У цій думці вони утверджувалися не лише через відсутність реакції з боку Вацлава I на обрання сина, не лише через упевненість у тому, що корона не омине Пршемисла, але й завдяки позиції празького єпископа Миколая, який приєднався до заколотників. Вдатися до такого кроку владику, можливо, спонукало кілька причин: слабкі гарантії прав церкви в королівстві та узгоджена позиція верхівки місцевого кліру щодо суперечки папи з імператором (Žemlička, 2002, s. 170). Не останню роль, мабуть, зіграли й розбіжності, що раніше існували між єпископом Миколаєм та папською курією.

Не погоджуються сучасні історики і з твердженням Й. Шусту, а відтак і В. Новотного, що нібито 31 липня 1247 р. Пршемисла було проголошено молодшим королем. Дослідник Й. Шілган, зокрема, відзначає, що позаяк Й. Шуста тлумачить повідомлення джерела так, ніби непокірні феодали без відома Вацлава I іменували маркграфа Пршемисла молодшим королем, то в такий спосіб він вкладає у текст джерела те, чого там немає. Адже якщо бунтівники обрали Пршемисла королем чи князем і присягнули йому на вірність, а Вацлав I про це нічого не знав, то для них він перестав бути монархом. Однак Й. Шуста прагне довести, що заколот спалахнув раніше, а тому 31 липня 1247 р. Пршемисл з волі своїх прихильників та без відома батька став його співправителем. Позбавлення ж Вацлава I трону Й. Шуста відносить до 1248 року, як про це й повідомляє хроніст празького костелу (Šilhan, 1971, s. 327).

Дослідник Й. Жемлічка теж вважає, що липневий акт не надавав Пршемислові титулу «молодшого короля» за умови збереження верховного правління батька. Прихильники Пршемисла домагалися єдиного: аби Вацлав I покинув трон. Однак бунтівники припустилися фатальних помилок. Скориставшись моментом раптовості, вони обрали Пршемисла королем, однак у подальшому опинилися в безпорадному становищі, адже не замислилися над тим, яким чином зможуть змусити Вацлава I відмовитися від влади.

А отже, залишили тому простір для маневрування. І результат не забарився. Змовники недооцінили не лише здатність Вацлава I вдаватися до гнучких і тактичних дій та вміло використовувати момент, але й не врахували почуття солідарності чималого угруповання шляхти, якій загрожувала небезпека. І хоча протистояння охопило всю країну і спричинило значні збитки у маєтках, кожна зі сторін мала невелику кількість активних прибічників. Перемога залежала від організованості, витримки та вміння завдати удару супротивнику (Žemlička, 2002, s. 170–171).

На момент проголошення Пршемисла королем Вацлав I знаходився поза межами чеських земель. Він, імовірно, перебував у Мейсені, де збирав військо та своїх прихильників. На його боці виступили придворні роди Грабішціу (Бореш, до імені якого згодом було додано «з Рейзенбурга»), Марквартіцу (Гавел з Лемберка з братом Ярославом), Роновців (Частолов, Індрих і Сміл із Житави) тощо. Активно боронив інтереси Вацлава I оломоуцький єпископ Бруно, який брав участь у подальших бойових діях зі своєю збройною дружиною. Крім того, за пристойну винагороду на службу до Вацлава I найнялося чимало німецьких рицарів, зокрема із Мейсена, Плайсенланду, Фогтланду та деяких інших регіонів. До когорти Вацлавових прибічників входило й кілька австрійських родин. Він також знайшов підтримку в Лужиці, де роль його дипломатичного представника виконав мейсенський єпископ Конрад. Під корогви Вацлава I став також управитель Вроцлавщини Ульрих Каринтійський (Kronika tak řečeného Dalimila, 2005, s. 152; Žemlička, 2002, s. 171).

Про лідерів угруповання знати, що стало на підтримку Пршемисла, маємо небагато інформації. Ймовірно, на перших порах до них належав праський єпископ Миколай. У джерелах майже нічого не сказано і про те, хто ж були ті «вельможі і старійшини землі чеської», які в Празькому костелі проголосили Пршемисла королем. Мабуть, серед них був суддя Цтібор, про якого у римованій хроніці Даліміла сказано, що мав прізвисько «Мудра голова» (Kronika tak řečeného Dalimila, 2005, s. 152). Але досі так і не вдалося з'ясувати, з якого роду він походив та коли обійняв посаду судді. Дослідник Й. Жемлічка, проаналізувавши грамоти, видані Пршемислом у 1247 році, тобто після того, як він став маркграфом Моравії, дійшов висновку, що на той час серед його супроводу були другорядні представники тамтешнього нобілітету. Щоправда, свідчення з доби повстання, які б характеризували його оточення, відсутні (Žemlička, 2002, s. 171–172).

Отже, протистояння між Вацлавом I та його сином Пршемислом розгорілося у 1248 р. Крім праських хронік, про це свідчать і деякі інші джерела. Так, Генріх Гайнбурзький занотував, що в 1248 р. «Оттокар, маркграф Моравії, за порадою негідників пішов проти свого батька Вацлава, короля Чехії» (Annales Heinrici Heimburgensis, 1882, p. 312). Про те, що події стали активно розгортатися саме в 1248 р., повідомляють також аннали, які велися в монастирі св. Рутберта Зальцбурзького: «Син короля Чехії за порадою

своїх людей напав на власного батька, маючи намір позбавити його влади; той з допомогою деяких німців мужньо боронився, і боротьба між ними таким чином продовжувалася увесь рік» (*Annales Sancti Rudperti Salisburgenses* a. 1–1286, 1851, р. 789–790). Упродовж короткого періоду всі чеські міста і замки опинилися під впливом Пршемисла.

Поки Вацлава I не було в Празі, померла його дружина – королева Кунігунда. Ймовірно, їй надзвичайно боляче було спостерігати за всім тим лихом, яке творилося в країні загалом, і в столиці зокрема. Про смерть Кунігунди, яка відійшла за межу 13 вересня 1248 р., повідомляє хроніст Празького костела. Крім цієї сумної звістки, він досить побіжно згадує й про деякі інші події, пов'язані з перебігом протистояння між батьком і сином: «*Короля Вацлава було скинуто з трону... Навчання в Празі припинилося. Чимало будинків у місті Празькому і багато сіл в усьому королівстві Чеському було спалено. Сторожа з костелу Празького втекла...*» (*Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 286; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 101*). Від спустошень найбільше потерпали північні та північно-західні регіони Чеського королівства, де простягалися володіння головних Вацлавових прихильників. До пљундрувань світських і церковних маєтків активно долучалися й ті, які не визначилися щодо підтримки тієї чи іншої сторони.

Попри всі зусилля опозиційної знаті, Вацлав I зберігав за собою королівський титул і замки Звіков, Локет та Мост (*Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae, 1893, p. 141; Přibík z Radenína, řečený Pulkava. Пулкава, 1987, s. 359*). Дослідник Роберт Антонін стверджує, що саме у замок Звіков, де тоді перебував Вацлав I, шляхтичі відрядили посольство на чолі з празьким єпископом Миколаєм та пробстом Тобіашем із Бехіне, аби поінформувати правителя про волю чехів. Однак обох послів було взято під варту. На думку Р. Антоніна, шойно Вацлав I усвідомив, що йому знадобиться більше часу для мобілізації своїх сил і прийняв ситуацію такою, якою вона була насправді, то тоді вже й розпочав шлях до відновлення своєї влади (*Antonín, 2012, s. 386*).

Подією, що підготувала ґрунт для повернення Вацлава I, безумовно, стала битва під Мостом, у якій Бореш Грабішціцу та Гавел з Лемберка розгромили прибічників Пршемисла. Вона відбулася восени 1248 р. і стала, мабуть, переломним моментом у подальшому перебігу подій (*Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae, 1893, p. 141; Přibík z Radenína, řečený Pulkava, 1987, s. 359; Choc, 1957, s. 208; Novotný, 1928, s. 801–802; Pekař, 1941, s. 15*). Можемо припустити, що після цієї перемоги Вацлав I посилив натиск, тоді як Пршемсл був змушений оборонятися. У грудні 1248 р. Вацлав I вторгся з військом у Моравію. При цьому він мав добре забезпечений тил, позаяк, крім мейсенського єпископа Конрада, заручився підтримкою свого зятя, бранденбурзького маркграфа Оттона III, саксонського герцога Альбрехта, мейсенського маркграфа Генріха та деяких інших можновладців. Криза зайшла надто далеко, тож батько й син шукали шляхи виходу з неї, намагалися домовити-

ся й закріпити свої позиції відповідною угодою. В результаті, Пршемисл був змушений задовольнитися титулом «молодшого короля», щоправда, джерела не повідомляють, у який спосіб і коли саме було ухвалено таке рішення (Žemlička, 2002, s. 172). Королевич, очевидно, усвідомлював, що остаточно позбавити батька влади не вдасться, а тому прагнув домогтися більше повноважень в управлінні країною.

У лютому 1249 р. Вацлав I знаходився в місті Жатець, яким заволодів без бою. Однак похід на Прагу, яку контролював Пршемисл, довелося відкласти. Та попри це, табір прихильників короля зростав. Як часто буває в подібних ситуаціях, до Вацлава приєднувалися не лише ті шляхтичі, які ще недавно сумнівалися у виборі, на чий бік стати, але й чимало учасників повстання (Přiběhy krále Wáclawa I, 1874, p. 304; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 103; Žemlička, 2002, s. 172). На підтримку Вацлава став також Іннокентій IV. За посередництва очільника мейсенської дієцезії Конрада він став залякувати Пршемисла та його прихильників відлученням від церкви, наполегливо застерігав празького єпископа Миколая та церковнослужителів триматися осторонь повстання. Папа дозволив, щоб Вацлава I було звільнено від вимушеної присяги з приводу гарантії своїх поступок на користь повсталих (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num. 162, p. 266–267, num. 163, p. 267–268). Отже, тепер Іннокентій IV уже не ратував за те, щоб Вацлав I примирився з бунтівниками, а навпаки – став їм усіляко порожувати.

Тим часом Вацлав I зміцнював свої позиції. З настанням літа 1249 р. він у супроводі відданих людей, кількість яких постійно зростала, побував у регіоні Лужиці (Радомержиці, Будишин), а відтак закріпився на півночі Чехії. У другій половині липня і на початку серпня 1249 р. Вацлав I перебував у Літомержицях. Там повсюдно і швидко здійснювалися процедури даріння, надавалися привілеї та укладалися різні угоди. Серед тих інституцій, які отримали привілеї, були Мейсенське єпископство, Вишеградське пробство, Празький костел, жіноча чернеча обитель Ордену премонстрантів у Доксанах (Žemlička, 2002, s. 172).

На заклик Вацлава до Літомержиць прибули прелати й каноніки дієцезії. Водночас належало задіяти екскомунікаційні погрози Іннокентія IV і зробити це було доручено мейсенському єпископові Конрадові. Відтак Вацлав I оглянув військо і, виступивши в ролі охоронця земського миру, скликав у Літомержицях сейм. Тоді *«було видано наказ і оголошено на всіх найближчих ринках, щоб з одержанням королівської милості і під загрозою кримінального покарання припинилося всіляке насилля та утиски, нищення й пограбування сіл, і щоб усі, як шляхтичі, так піддані, втішались безпечним миром»*. Ніхто не повинен мати сумнівів у тому, хто є справжнім володарем країни і хто турботливо переймається добробутом родовитого і неродовитого люду (Přiběhy krále Wáclawa I, 1874, p. 304–305; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, s. 103–104).

Нарешті настав час покласти край смуті. Вдавшись до спритного прихованого маневру, Вацлав I 5 серпня 1249 р. підійшов з військом до Праги і за підтримки деяких своїх прихильників зайняв Старе Місто. Його урочисто привітало місцеве духовенство на чолі з єпископом Миколаєм. Невдовзі було розпочато облогу Празького граду, де Пршемисл залишив потужну збройну залогоу. При цьому Вацлавові I допомагали «брутальні мужі з Їглави» (*viros etiam impios de Gíglaw*), сміливі гірники, які володіли технікою підкопу фортифікаційних укріплень. Відтак 15 серпня 1249 р., на свято Успіння Діви Марії, Вацлав I оголосив про примирення, а вже наступного дня в монастирському храмі св. Франциска символічно відновив свій владний авторитет новою короною. Поставши в пишному королівському вбранні, він звелів, аби празький та оломоуцький єпископи увінчали його голову короною. Потім король відстояв урочисту месу, після якої відбувся бенкет (*Přiběhy krále Wáclawa I*, 1874, р. 305–307; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, 1974, s. 104–105).

Відтак було запущено процедуру примирення. Прибув Пршемисл, який підкорився Вацлавові I та став просити, щоб той не карав занадто суворо його прихильників. Батько пообіцяв проявити милість, але Пршемисл був змушений здати Празький град та інші замки, зректися титулу короля і залишити собі лише Моравію і правити там у якості маркграфа. При цьому, наполовину було зменшено прибуток від копалень Їглави, який отримував Пршемисл (*Přiběhy krále Wáclawa I*, 1874, р. 307; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, 1974, s. 105–106).

Після вияву покори, Пршемисл поспіхом виїхав у Моравію. Десь через місяць Вацлав I викликав Пршемисла з його найближчим оточенням у замок Тиржів. Син виконав волю батька, але під час бенкету той наказав усіх схопити та ув'язнити. Маркграфа Пршемисла було заслано в один «добре укріплений замок», а знатних мужів його землі (*nobiles autem terrae*) – на Празький град. Утім досить швидко Пршемисла було випущено на свободу і як маркграф він знову став управляти Моравією. Щоправда, відтепер його супроводжували довірені особи Вацлава I. Відтак празький хроніст, описуючи події 1250 р., занотував: «Цтібора, суддю, 29 грудня було обезголовлено мечем на горі Петржине, а його сина Яроша колесовано за міськими мурами» (*Přiběhy krále Wáclawa I*, 1874, р. 308; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, 1974, s. 106–107). Обидва були прихильниками Пршемисла і, як повідомляє хроніст Далимил, головними підбурювачами повстання (*Kronika tak řečeného Dalimila*, 2005, s. 152–153).

Можна погодитися з думкою В.Ванічека про те, що події 1247–1250 років свідчили про кризу чеської державності. При цьому вчений відзначає, що не йдеться про внутрішній розлад у державі, а про небажання Вацлава I повноцінно виконувати свої управлінські функції, які ставали для нього дедалі більшим тягарем, тож частина шляхти відреагувала на таку ситуацію й запросила сина короля, молодого маркграфа Пршемисла, перебрати владу в Празі. В результаті, було запроваджено систему діархії (двовладдя), яка на-

мітилася ще в 1246–1247 р. за старшого Пршемислового брата Владислава: спадкоємець трону був володарем Моравії та займався вирішенням важливих політичних питань у Подунав'ї. Щоправда, Владислав мав довіру короля, а владу Пршемисла було запроваджено всупереч монархічному авторитету Вацлава I. А тому повноваження Пршемисла не було визнано на міжнародній арені, тож невдовзі він дистанціювався від своєї ролі. Проте легітимність діархії на внутрішньодержавному рівні була безсумнівною та спиралася на рішення чеської знаті, а тому була підтверджена Вацлавом I (через його поboювання бути повністю скинутим із трону).

Утім стан двовладдя, наголошує далі В. Ванічек, не був стабільний і супроводжувався бойовими діями і новим примиренням. У війну втягувалися рицарі з навколишніх земель, сподіваючись на тимчасові або постійні прибутки з чеських володінь. Після того, як Вацлав I знову став демонструвати свої владні здібності та використовувати власний досвід, відбувся перехід до моделі 1246 року, коли спадкоємець трону залишався лише маркграфом у Моравії під зверхністю батька (Vaniček, 2000, s. 386–387). Крім того, В. Ванічек вважає, що повстання привернуло увагу суспільства до управлінських здібностей Пршемисла та загалом до потенціалу чеської держави. Королевич ближче пізнав закордонну знать, усвідомив стратегічну роль міст та вплутався в дипломатичні чвари між угрупованнями гвельфів і гібеллінів (Vaniček, 2008, s. 106).

Висновки. Невдоволення в чеському суспільстві стало набирати обертів з літа 1247 року і було зумовлене передусім тим, що король Вацлав став проводити дедалі більше часу у своїх мисливських замках поза межами Праги. Багатьом знатним особам здавалося, що таким чином він занедбав управління країною. Ще однією причиною обурення серед частини знаті можна вважати непомірну щедрість короля щодо вузького кола своїх фаворитів. Це неабияк дратувало шляхту, вплив якої Вацлав I намагався послабити, засновуючи міста. Не останню роль відіграли також честолюбні прагнення маркграфа Пршемисла. Події розгорталися досить несподівано: влітку 1248 року частина чеської знаті позбавила Вацлава I влади та проголосила королем його сина Пршемисла. Юнак пристав на це через свій амбітний норов, а також, мабуть, через гнів на батька за те, що той утратив інтерес до боротьби за спадок Бабенбергів. На перших порах перевага була на боці повсталих, до яких приєднався навіть празький єпископ Миколай. Однак початковий успіх бунтівників можна пояснити радше моментом несподіванки. На короткий період повстання викликало сум'яття та неспокій у Чеській державі, але не підірвало основ її політичної структури. Досить швидко проявилася крихкість опору владі Вацлава I, стали очевидними невпевненість та егоїзм керівного ядра опозиції. Своїми діями вона радше прагнула розхитати ситуацію в країні та посилити власний вплив на Пршемисла як нового правителя. Натомість король Вацлав I не розгубився, діяв упевнено, хоча й змушений був тимчасово

змиритися з тим, що опозиційна знать обрала Пршемисла королем і в країні утвердилося двовладдя. Попри це, Вацлав I ретельно підготувався до вирішального удару, мобілізувавши чеські підрозділи та залучивши підмогу з сусідніх регіонів. В результаті, повстання було придушено, а кризу подолано.

Список використаних джерел і літератури:

Головко, О. Б. (2019). Південна Русь і Польща під час західного походу монголів до Центрально-Східної Європи (1239-1241 рр.). *Хазарський альманах*, (16). Москва: Индрик, 2019, 63–88.

Ліхтей, І. М. (2021). Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській агресії у 1241 році. *Стародавнє Причорномор'я*, (XIII). Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 237–243.

Annales Heinrici Heimburgensis (Letopisové Jindřicha Heimburgského). (1882). *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí «Spolku historického v Praze»* (III). Praha: Nákladem Nadání Františka Palackého, 303–312.

Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1–1286 (Tab.V). (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 758–810.

Antonín, R. (2012). *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192-1253). Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*. Praha: Libri, 431 s.

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. (1962). T.IV, fasciculus primus, Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLIII. Praege: ČSAV, 589 s.

Continuatio Garstensis a. 1182–1257. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 593–600.

Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283 (Tab.V). (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 724–732.

Druhé pokračování Kosmovy kroniky (1974). Pokračovatelé Kosmovi. Praha: Svoboda, 75–191.

Choc, P. (1957). *Boje o Prahu za feudalism*. Praha: Naše vojsko, 497 s.

Kronika tak řečeného Dalimila. (2005). Vyd. 2., opr. a dopl. Praha-Litomyšl: Paseka, 272 s.

Letopisy České od roku 1196 do roku 1278. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. T.II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli). Praha: Nákladem musea Království Českého, 282–303.

Marková, M. (2008). *Václav I. Čestí králove*. Praha-Litomyšl: Paseka, 93–101.

Novotný, V. (1928). *České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1088 s.

Palacký, F. (1921). *Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů*. Praha: Nakladatel V.Kočí, 1280 s.

Pecka, J. (1941). *O povstání královice Přemysla proti králi Václavovi I*. Praha: Katolický Literární Klub: Vyšehrad, 25 c.

Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526. (1980). Praha: Academia, 645 s.

Příběhy krále Wáclawa I. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. T.II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). Cosmae chronicon Boemorum

cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli). Praha: Nákladem musea Království Českého, 303–308.

Přibík z Radenína, řečený Pulkava. (1987). *Kronika česká / Překlad Marie Bláhová. Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 269–444.

Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae. (1893). *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí «Spolku historického v Praze», pořádáním Josefa Emlera.* T.V. Praha: Nákladem Nadání Františka Palackého, 1893, 1–326.

Šilhan, J. (1971). Cisterciácké datování a vzpoura Přemysla mladšího. *Vlastivědný věstník moravský*, (23). Brno, 322–334.

Šusta, J. (1915). Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara. *Český časopis historický*, (21,1). Praha: Historický klub, 12–39.

Tomek, W. W. (1855). *Dějepis města Prahy. Díl I.* Praha: W kommissí u Františka Řiwnáče, 630 s.

Vaniček, V. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II., 1197–1250.* Praha-Litomyšl: Paseka, 582 s.

Vaniček, V. (2008). Přemysl Otakar II. *Čeští králove.* Praha–Litomyšl: Paseka, 103–115.

Žemlička, J. (1998). *Století posledních Přemyslovců.* Druhé přepracované vydání, v Melantrichu první. Praha: Melantrich, 416 s.

Žemlička, J. (2002). *Počátky Čech královských: 1198–1253: proměna státu a společnosti.* Praha: Lidové noviny, 964 s.

References:

Holovko, O. B. (2019). Pivdenna Rus i Polshcha pid chas zakhidnoho pokhodu monholiv do Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (1239-1241 rr.) [Southern Rus and Poland during the western campaign of the Mongols to Central-Eastern Europe (1239-1241)]. *Khazarskyi almanakh*, (16). Moskva: Yndryk, 2019, 63–88. [in Ukrainian].

Likhtei, I. M. (2021). Protydiia cheskooho korolia Vatslava I monholo-tatarskii zahrozi u 1241 rotsi [Counteraction of the Czech king Waclav I to the Mongol-Tatar threat in 1241]. *Starodavnie Prychornomoria*, (XIII). Odesa: ONU im.I.I.Mechnykova, 237–243. [in Ukrainian].

Annales Heinrici Heimburgensis (Letopisové Jindřicha Heimburského). (1882). *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí «Spolku historického v Praze»* (III). Praha: Nákladem Nadání Františka Palackého, 303–312. [in Latin].

Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1–1286 (Tab.V). (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 758–810. [in Latin].

Antonín, R. (2012). *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192-1253). Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii.* Praha: Libri, 431 s. [in Czech].

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. (1962). T.IV, fasciculus primus, Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLIII. Praeae: ČSAV, 589 s. [in Latin].

Continuatio Garstensis a. 1182–1257. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 593–600. [in Latin].

Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283. (Tab.V). (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, (IX). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 724–732. [in Latin].

Druhé pokračování Kosmovy kroniky (1974). *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha: Svoboda, 75–191. [in Czech].

Choc, P. (1957). *Boje o Prahu za feudalism*. Praha: Naše vojsko, 497 s. [in Czech].

Kronika tak řečeného Dalimila. (2005). Vyd. 2., opr. a dopl. Praha; Litomyšl: Paseka, 272 s. [in Czech].

Letopisy České od roku 1196 do roku 1278. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. T.II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli). Praha: Nákladem musea Království Českého, 282–303. [in Latin].

Marková, M. (2008). *Václav I. Čeští královo*. Praha–Litomyšl: Paseka, 93–101. [in Czech].

Novotný, V. (1928). *České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1088 s. [in Czech].

Palacký, F. (1921). *Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenu*. Praha: Nakladatel V.Kočí, 1280 s. [in Czech].

Pekař, J. (1941). *O povstání kralevice Přemysla proti králi Václavovi I*. Praha: Katolický Literární Klub: Vyšehrad, 25 c. [in Czech].

Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526. (1980). Praha: Academia, 645 s. [in Czech].

Příběhy krále Wácslawa I. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. T.II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli). Praha: Nákladem musea Království Českého, 303–308. [in Latin].

Příběh z Radenína, řečený Pulkava. (1987). *Kronika česká / Překlad Marie Bláhová. Kroniky doby Karla IV*. Praha: Svoboda, 269–444. [in Czech].

Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae. (1893). *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého péčí «Spolku historického v Praze», pořádáním Josefa Emlera*. T.V. Praha: Nákladem Nadání Františka Palackého, 1893. p. 1–326. [in Latin].

Šilhan, J. (1971). *Cisterciácké datování a vzpoura Přemysla mladšího. Vlastivědný věstník moravský*, (23). Brno, 322–334. [in Czech].

Šusta, J. (1915). *Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara. Český časopis historický*, (21,1). Praha: Historický klub, s12–39. [in Czech].

Tomek, W. W. (1855). *Dějepis města Prahy. Díl I*. Praha: W kommissí u Františka Řiwnáče, 630 s. [in Czech].

Vaniček, V. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II., 1197-1250*. Praha-Litomyšl: Paseka, 582 s. [in Czech].

Vaniček, V. (2008). *Přemysl Otakar II. Čeští královo*. Praha–Litomyšl: Paseka, 103–115. [in Czech].

Žemlička, J. (1998). *Století posledních Přemyslovců*. Druhé přepracované vydání, v Melantrichu první. Praha: Melantrich, 416 s. [in Czech].

Žemlička, J. (2002). *Počátky Čech královských: 1198-1253: proměna státu a společnosti*. Praha: Lidové noviny, 964 s. [in Czech].

Отримано: 19.07.2022